

Drago KOS

Narava v mestu ali mesto v naravi?

Razprava o mestnih zelenih površinah odpira staro paradigmatično vprašanje o razmerju med mestom in naravo. Na zdravorazumski ravni so odgovori preprosti in enoznačni, bolj poglobljena analiza pa naleti na arhetipsko in konfliktno razmerje med »naravo in kulturo«. Obravnavni so bolj in manj uspešni poskusi »pomiritve« tega razmerja, ki so vsi bolj ali manj redukcionistični, to je začasni in nepopolni, kar postaja vse bolj problematično. V modernih družbah je nezadovoljstvo z le simbolno reprezentacijo narave v mestu močno vplivalo na suburbanizacijske procese, ki so z okoljskega vidika prav tako zelo problematični. V sklepu je argumentirana zamisel, da je namesto o vprašanju narava v mestu smiselneje razpravljati o mestu v naravi. Mestne zelene površine naj bi torej obravnavali kot del ekosistema na regionalni ravni in ne le kot interni mestni problem.

KLJUČNE BESEDE: narava, zelene površine, urbani prostor, postmoderna družba, refleksivnost

The discussion on urban green spaces opens up the old paradigmatic question on the relationship between the city and nature. At the common sense level, the answers are simple and one-dimensional, but a more elaborate analysis necessarily runs into the archetypical conflict relationship between "nature and culture". The present text deals with different, more or less successful examples how to reconcile this relationship. In modern societies, people's dissatisfaction with the mere symbolic presence of nature in the cities has had a substantial impact on suburbanisation processes, which are themselves environmentally rather problematic. The conclusion argues that the question of nature in the city should be replaced by that of the city in nature. Urban green spaces should be treated as part of the ecosystem at the regional level, not as an exclusively internal city problem.

KEY WORDS: nature, green spaces, urban space, postmodern society, reflexivity

1 Uvod

Vprašanje »mestnih zelenih površin« je različica arhetipskega vprašanja o naravi in mestu. Nanj je na konceptualni ravni težko konsistentno odgovoriti, ker gre za antagonistično dvojico, sestavljeno iz dveh pojmov, ki se vsak zase izogibata natančni in nedvoumni opredelitvi. Na zdravorazumski ravni se sicer zdita pojma narave in mesta preprosta ter splošno doumljiva, vendar je zahtevnejšemu razpravljavcu hitro jasno, da gre za dinamične pojmovne konstrukcije, ki so v zapletenih medsebojnih razmerjih. Zaradi tega je razprava nujno obsojena na redukcionizem, kajti zajeti celoto bi pomenilo, da pravzaprav rešujemo ključna civilizacijska vprašanja.

Smiselno je torej že v izhodišču zamejiti domet in raven razprave o naravi v mestu. Na samoomejitev napeljuje tudi koncept »zelenih površin«, ki izpostavlja le eno, to je prostorsko razsežnost zelenih prostorov mesta. Tudi v tem primeru se zdi zdravorazumski odgovor preprost. Zelene površine so mestna »pljuča«, torej bistven, dobesedno življenjsko pomemben element za normalno funkcioniranje mesta. Obsežnost zelenih površin določa vitalnost mesta. Zdravo mesto je mesto z veliko zelenja, oblikovna kakovost je v tem pogledu drugotnega pomena. Ta, predvsem, kvantitativni kriterij je dejansko tako preprost, da ga

je mogoče meriti in z njim preverjati »zdravstveno« stanje določenega urbanega prostora. Vendar se tudi ta najpreprostejši kazalec zaplete, če na primer obenem upoštevamo tudi velikosti mesta. Sorazmerno skromen obseg zelenih površin v majhnih podeželskih mestih sploh ni nikakršen problem. V Grosupljem so na primer obsežne zelene površine dosegljive v izohroni petih minut in manj. Povsem nazorno se relativnost kvantitativnega kriterija pokaže tudi v mediteranskih, gosto zazidanih mestih, ki pa imajo vseeno zelo intenziven stik z naravnim zelenim in modrim prostorom ter tudi visoko kakovost okolja. Že samo z upoštevanjem velikosti in najosnovnejših geografskih dejstev je torej mogoče relativizirati pomen velikosti mestnih zelenih površin. Če pa v analizo vključimo še kvalitativne kriterije, se res hitro izkaže, da gre za vprašanje, ki se izmika šablonskim odgovorom. Od preprostih »ljubiteljskih« izjav in stališč hitro pridemo do najglobljih eksistencialnih problemov, na katere lahko tudi najbolj usposobljena stroka daje samo delne, to je redukcionistične odgovore. Že posek samo enega mestnega drevesa lahko sproži vprašanja, na katera danes ni mogoče dati prepričljivega odgovora. Očitno je, da zelene površine na različne načine »reprezentirajo« naravo v mestu, kar pomeni, da vsak poseg, ki vpliva na kvantitativna in kvalitativna razsežnosti tega urbanega elementa, potencialno odpira vprašanja,

ki so se pojavila že na začetku človekovega ustvarjanja umetnega, nenaravnega, grajenega prostora. Dejansko smo tu soočeni z arhetipskim problemom, ki presega pristojnosti urbanistov in tudi krajinskih arhitektov ter zato ostaja visoka prioriteta urbanega načrtovanja in urejanja v enaindvajsetem stoletju (Hall in Pfeiffer, 2002: 105).

2 Simptomatično postmoderno vprašanje

Razprava o naravi v mestu odpira torej zelo širok in globok spekter vprašanj. Če smo le malo radovednejši in se ne zadovoljimo z zdravorazumskimi modrostmi, ki jih na tem področju ne manjka, lahko tudi strokovna razprava o ne/primernosti konkretnih prostorskih ureditev »narave v mestu« naleti na težko obvladljive epistemološke zagate. Temeljni razlog je v tem, da v teoriji in tudi v dnevni pragmatiki razmerja med »natura in kulturo« nikakor ne moremo povsem zadovoljivo zaobjeti z dihotomijo subjekt – objekt kot osnovnim modernističnim raziskovalnim orodjem. Narava ni nikoli samo objekt opazovanja. Dojemanje konkretne narave nikoli ni le teoretsko abstraktno, vedno je v konkretno podobo vgrajen kompleksen zavedno/nezaveden, to je z individualno izkušnjo določen, pogled na naravo. Skratka, tudi zelo resne strokovne razprave o statusu narave v mestu se ne morejo izogniti »individualnim in kolektivnim ideologijam«, ki stalno konstruirajo individualne in kolektivne predstave, stališča in želje o naravi v mestu. Ali je torej razprava o simbiozi narave in mesta sploh smiselna, če je mesto kulturni artefakt, ki je po definiciji nekaj nenaravnega oziroma celo protinaravnega. Ali ni to tako, kot da bi govorili o »lesenem železu«?

Kljub nakazanim pomislekom je odgovor tokrat presenetljivo preprost. To početje ni samo smiselno, ampak je za upravljavce, urejevalce in načrtovalce mest konstitutivno, predvsem pa je to vprašanje treba obravnavati zato, ker postaja povsem očitno, da dosedanje rešitve niso več zadovoljive oziroma niso trajnostne. Vedno znova se je treba spraševati, kaj je tisto v urbanem prostoru, kar stalno povzroča nostalgijo po naravi, in kako tisto, kar se nam kaže kot narava v mestu, lahko kolikor toliko zadovoljivo poteši temeljno potrebo po življenju v stiku z naravo.

Tu je treba opozoriti na dve nevarnosti. Če se začnemo ukvarjati s prvim vprašanjem, obstaja velika verjetnost, da se hote ali nehote ponovno znajdemo na protiurbani in protimoderni, če že ne na kar proticivilizacijski fronti. Takšni polarni zaostritvi se načeloma lahko izognemo tako, da

naravni in grajeni prostor obravnavamo kot povsem enakovredna elementa mest. Če pa drezamo v drugo vprašanje, ne moremo mimo ugotovitve, da je modernizem naravo v mestu zreduciral samo na simbolni nadomestek, ki lahko le simbolno zadovolji temeljno potrebo po stiku s pravo naravo. Postmoderni urbanit pa zahteva več, vse dosledneje zahteva konkretno in ne samo simbolno naturalizacijo svojega bivalnega in delovnega okolja.

»Umetna narava« v mestu je torej rezultat pragmatične modernistične logike, ki se ukvarja le z elementi, ki so obvladljivi z dostopnimi urejevalnimi instrumenti, vse, kar je zunaj tega pragmatičnega obzorja, pa odriva na stran ali pa v prihodnost (Offe, 1987). Narava v mestu je del kulturnega (grajenega) okolja in le predstavlja naravo. Ni torej treba biti globinski ekolog, da pridemo do ugotovitve, da so »zelene mestne površine« le nekakšna mimikrija narave, ki z naravo kot avtopoetsko samonastajajočo in samoregulirajočo entiteto pravzaprav nimajo veliko skupnega. Kljub temu pa je ta nadomestek relativno uspešno opravljal svojo funkcijo in kljub očitnemu redukcionizmu kar nekaj časa zadovoljeval temeljno potrebo meščanov po naravi. Tu se seveda odpira neskončna razprava o potujitvenih vidikih takšnega »umetnega« zadovoljevanja temeljnih človekovih potreb, ki nas usmerjajo k že znanim kritikam modernosti (Offe, 1987).

Vprašanja zelenih mestnih površin, kot del zapletenega razmerja med naravo in mestom v pozni moderni torej ni več mogoče razreševati le na klasični strokovnoplanerski instrumentalni način. Zaradi številnih razlogov to razmerje presega domet urejevalnega instrumentarija. Neustreznost ni toliko posledica nenadnega izrazitega poslabšanja razmer za ohranjanje simbolne prisotnosti narave v mestu, ampak je predvsem posledica reflektivnega postmodernega vrednotnega premika (Inglehart, 1997). Vprašanje razmerja do narave postaja v reflektivnih postmodernih družbah vse bolj središčno, čeprav gre dejansko za zelo staro vprašanje. V postmoderni družbi je ta tema zasedla izpraznjen prostor, ki so ga prej zasedala velika zgodovinska (revolucionarna) vprašanja. Padajoča verodostojnost strokovnih (ekspertnih) sistemov je povzročila sorazmerno krepitev zdravorazumske medijsko ojačane reflektivnosti. To velja za visoko teoretično znanost in tudi za povsem praktične operativno izvedbene strokovne sisteme. Obenem se je zvišala splošna senzibilnost do vprašanj varovanja narave, ki dosega razsežnosti in značilnosti katastrofičnih zgodb o koncu sveta.

Seveda pa to ne pomeni, da vprašanje zelenih površin v mestu ni ostalo tudi povsem praktično

vprašanje načrtovanja in urejanja mest. Novost je predvsem v tem, da ga je vse težje obravnavati samo na simbolični ravni. Postmoderna reflektivnost ponovno odpira domnevno že rešena vprašanja in krepí dvom v operativno rutinizirane načrtovalske in urejevalne prakse. Mestne zelene površine zato nikakor niso samo načrtovalno, upravljavsko in komunalno vprašanje niti samo vprašanje estetike, temveč postajajo za vse več mestnih prebivalcev simbolni in praktični kazalec nepomirljivega nasprotja med »natura in kulturo«.

3 Simbolizem zelenih površin

Zaradi nespravljive razlike med »natura in kulturo«, kot se konkretno kaže v razmerju med naravnim in mestnim prostorom, je nostalgično romantično hrepenenje po tistem, česar mesto kot umetni prostor ne more ponuditi, bolj ali manj spremljalo prebivalce mest od začetkov pa vse do danes. Reševanje tega problema je torej že starodavno. Prav zato so med zgodovino meščani, ki so to seveda zmogli, najemali zemljo zunaj mestnih območij. Motivacija te prakse je povsem jasna. Gre za vsem razumljiv eklekticizem – poleg ugodnosti, ki jih ponuja mesto, doživeti tudi naravo kot izvorni, to je izvorni prostor. Mumford navaja, da so že prebivalci Ura to arhetipsko potrebo zadovoljevali z ureditvijo predmestnih vrtov (Mumford, 1988: 490). Javnomenjske ankete o idealnem bivalnem (stanovanjskem) okolju imajo torej dolgo tradicijo. Kritika mest, ki se napaja iz domnevnega pomanjkanja »narave« in »naravnosti«, zato ne najdemo le v napol urbaniziranih družbah, kot je Slovenija. Tudi v Angliji kot pionirski deželi moderne (industrijske) urbanizacije raziskave javnega mnenja ugotavljajo podobno nostalgijo po naravnejšem podeželskem prostoru (Halfacree, 1997: 75). Te želje so morda izraz jungovskega »kolektivnega« spomina na »naravno« stanje, v bistvu pa so simptom nikoli obvladanega stresa, ki ga povzroča nerazrešljivo ter zato stalno problematično razmerje med »kulturo in natura«. Mnogi pisci v preteklosti so bili eksplicitni: Bog je ustvaril podeželje, človek pa mesto (Thomas, 1983). Življenje v mestu je torej kazen, izgon iz raja, motivacija za vrnitev nazaj pa zato zelo visoka. V tem kontekstu ne preseneča, da so pred leti sredi najbolj urbanega (kulturnega) prostora Ljubljane na Prešernovem trgu, to je Tromostovju, ljudje predlagali posaditev košate lipe, pod katero naj bi bila klopca, na kateri bi si »ljudje lahko v prijetnem hladu odpočili od napornega mesta« (Gantar in Kos, 1993). Zahteve oziroma želje po »ozelenitvi« najbolj mestnega ljubljanskega trga, so le konkreten izraz predstave o nenaravnem, stresnem urbanem

življenjskem prostoru, ki jih sodobni upravljavci poskušajo reševati s simbolnim vzorčenjem narave v mestu. Uporabniki pa pogosto povezujejo simbolno in praktično raven, kar privede do tega, da se ljudje zelo zavzeto postavijo v bran samo enemu ogroženemu drevesu. Pogosto ljudje nasprotujejo celo nujnim urejevalnim posegom v zelene površine, ker jih razumejo kot simbolni in konkretni napad na »pljuča« mesta. Zaradi tega zelene površine dejansko niso več samo marginalno komunalno vprašanje, ampak postajajo glavni simbolni in praktični element kakovosti mestnega prostora. Če je bila narava v modernih mestih najprej razumljena predvsem kot obvezni dekorativni dodatek, postaja danes odločilno vprašanje preživetja sodobnih mest. V ekološko reflektivni postmoderni pa postaja vse očitnejše, da samo simulacija narave v urbanem grajenem okolju ni več dovolj, da ta kulisa ne zadošča več za blažitev stresa, ki ga povzročajo nenaravni urbani prostori. Še več, narava v mestu, ki ohranja le nostalgični spomin na davno »izgubljeni raj«, dejansko krepí motivacije po vrnitvi v ta domnevno idealni prostor.

Da gre tokrat res za preživetje dosedanje urbanosti, nakazuje naraščajoči trend suburbanizacije, ki grozi, da bo izpraznil strnjeno pozidana mestna območja. Suburbanizacija je dejansko najočitnejši dokaz neuspešnosti dosedanjih prizadevanj za kompromisno rešitev vprašanja narave v mestu. Ker pa je suburbanizacija na žalost zelo »netrajnosten« način združevanja grajenega in naravnega prostora, so alternative nujne. Zadnji konceptualno radikalni poskus pomiritve med mestom in naravo je star že več kot sto let. Vrtno mesto je bilo sicer relativno vpliven model, ki pa je bilo kljub temu daleč od tega, da bi mu uspela združitev mesta in podeželja, kot si je to predstavljal Ebenezer Howard ob koncu 19. stoletja. Množična avtomobilizacija je odločilno prispevala k temu, da smo namesto vrtnih mest dobili samo individualizirane suburbane »hišice v cvetju«. Konceptualne in praktične inovacije so zato v »postnaftnem« obdobju nujne. Če do spremembe ne bo prišlo načrtovano in postopno, bo razplet zelo verjetno konflikten in nedvomno tudi ne najboljši mogoč. Vprašanje narave v sodobnih postmodernih mestih je torej bistveno več kot nostalgija. Naturalizacija urbanega prostora mora preiti v novo funkcionalno fazo.

Ta prizadevanja pa morajo upoštevati ključno omejitev. Mesto kot kulturni prostor po definiciji ne more nadomestiti naravnega prostora. To bi bilo enako, kot če bi poskušali ukiniti temeljno razliko med naravo in kulturo (Beck, 2001). Prav tako pa je res tudi obratno, da narava ne more nadomestiti mesta. Te samoumevnosti je treba poudariti posebej zaradi tega, ker živimo v okolju, kjer se še vedno

velikokrat srečujemo z zelo poenostavljenimi kritikami urbanega prostora, ki da ni nič drugega kot železo, beton in asfalt, nekakšna siva nenaravna, celo protinaravna džungla. Takšna kritika je verjetno posledica še ne preživelega šoka, ki ga povzroča kulturna kolonizacija naravnega prostora. Tisti, ki mesta obravnavajo kot absolutno nasprotje narave, naravnega prostora, imajo seveda prav – mesto je »kultura« in zato seveda ne more biti »natura«. Prav pa imajo pa tudi tisti, ki poskušajo blažiti ta šok, vendar je dosedanji način z uporabo simbolnih vzorcev narave postal očitno nezadosten.

4 Sklep: združitev nezdržljivega?

Analitikom in urejevalcem mestne krajine se torej že dolgo zastavljajo naslednja vprašanja. Kaj dejansko pomenijo zahteve po »več narave« v mestu, kaj na primer pomenijo stalne zahteve prebivalcev Ljubljane po naravi v mestu, ki je dobesedno »ukleščeno« med dva zelena gozdnata hriba (Rožnik in Golovec), v mestu, z nadpovprečno visokim deležem zelenih površin, v mestu, kjer lahko po petih minutah vožnje z avtomobilom iz strogega centra najdemo izvirne kmečke motive, če imamo ne/srečo, pa lahko v neposredni bližini mesta naletimo celo na medveda. Očitno je motivacija, ki tudi v takšnih razmerah zahteva »še več narave«, tako močna, da te želje nedvomno presegajo možnosti, ki so na voljo urejevalcem mestne krajine.

Tu se torej gibljemo v interpretativnem polju, ki tudi v družbah obilja še ohranja nostalgичno hrepenenje po izgubljenem raju in ki se neposredno navezuje na že stare »domačijske« interpretacije urbanega prostora. Izhodišče teh predstav je domneva, da so mesta dobesedno hudičevo delo (Jeraj, 1933). Drugi interpretativni pol pa sprijaznjeno predvideva, da je »nasprotje med mestom in podeželjem za določeno obdobje ali za določen tip mest konstitutivno« (Rotar, 1981: 28), kar z drugimi besedami pomeni, da je **nenaravnost** ključna oziroma celo določujoča značilnost mest. V prvem primeru je iskanje alternativ nekompromisno protimestno, druga različica pa v prihodnosti dopušča možnost novih kompromisnih razmerij.

Urejevalci mest so torej pred težko nalogo: kako združevati nezdržljivo. Ali je sploh mogoča razprava o naravi v mestu, ki ne bi bila hkrati tudi razprava proti mestu, proti modernosti, proti kulturi? Ali ni postmoderna »dezurbanizacija kot nostalgija in protiurbanizacija kot življenjskih stil« (Halfacree, 1997: 84) zadosten dokaz, da je mestom spodletelo, da je atavistični, vendar idealizirani, spomin na nekdanje

naravno stanje tako močan, da ljudje takoj, ko se jim ponudi možnost, zapustijo mesta in izberejo »naravo« (podeželje) za svoje bivalno okolje. Howardova ideja o trajni, danes bi rekli trajnostni in sinergistični simbiozi, mesta in podeželja se zdi danes še bolj utopična, kot je bila ob svojem nastanku. Močni dezurbanizacijski tokovi, ki jih motivira prav iskanje »naravnejših« bivalnih prostorov, pa bodo očitno odnos med urbanim in podeželskim prostorom kmalu tako spremenili, da se zastavlja vprašanje o smiselnosti razprave o »naravi v mestu«.

Howardova ideja o simbiozi narave in mesta je bila nekakšna moderna urbana utopija, ki je poskušala s pragmatično racionalno logiko razrešiti starodavno napetost med urbanim in »naravnim«. Družbeni in prostorski razvoj tega problema ni razrešil, temveč je le močno spremenil kontekst reševanja. Vprašanje simbioze med »natura in kulturo« se ne zastavlja več znotraj mestnega prostora, temveč postaja to aktualno pragmatično vprašanje na ravni širšega, metropolitanskega, regijskega oziroma kar vsega prostora. Ideja, da bomo rešili problem narave v mestu tako, da bomo zapustili mesto, vodi v slepo ulico. Problem narave v mestu se vse bolj kaže kot generični problem narave in družbe. Vprašanje zelenih površin v mestu je torej smiselno dvigniti na višjo raven. Pravzaprav je šele sedaj napočil čas za dejansko operacionalizacijo Howardove ideje o partnerski simbiozi mesta in podeželja. Mestne zelene površine je torej smiselno opazovati kot del ekosistemske celote. Namesto o naravi v mestu bi bilo bolje razpravljati o mestu v naravi. Ta konceptualni premik predvideva, da so mestne zelene površine tudi podeželsko okolje mesta, lahko pa tudi oddaljeneše narave. Takšen pristop je tudi skladen z dejansko prakso, v okviru katere meščani dnevno ali pa tedensko obiskujejo primestne »zeleno površine«, velikokrat pa tudi oddaljeneše »zelenice«. Mestni parki in druge zelene površine s tem deloma izgubijo svojo dosedanjo substitucijsko vlogo, čeprav za mnoge kategorije mestnih prebivalcev njihova nadomestna in simbolna vloga ostaja še vedno zelo pomembna. Premik urejevalne ravni na višjo raven, najmanj na raven urbane regije, omogoča tudi operativno uresničevanje zamisli trajnostnega razvoja oziroma sonaravnega urbanega razvoja (Plut, 2007: 14–15), kar je, kot se zdi, konsenzualno legitimizirana razvojna usmeritev sodobnih razvitih družb. Takšno ekosistemsko razumevanje mestnih zelenih površin (oziroma elementov) bi torej odpravilo parcialno in s tem tudi redukcionistično obravnavo narave v mestu. Pravzaprav bi šele na ta način lahko smiselno zastavili to ključno vprašanje sodobnosti. Skratka, bolj kot razprava o naravi v mestu se zdi v postmodernem globalnem svetu smiselno spodbujati razpravo o mestu v naravi. Ta premik obeta odpravo zamenjavo

konfliktnih tekmovalnih razmerji med mestom in podeželjem s partnerskimi odnosi. Čeprav se morda zdi to v obstoječih sistemsko zacementiranih pogojih kot nova utopija, se množijo dokazi, da je takšen premik dejansko edini izvedljivi način za pomiritev arhetipskega konflikta med mestom in naravo.

Dr. Drago Kos, univ. dipl. soc., izredni profesor
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
E-pošta: drago.kos@fdv.uni-lj.si

Viri in literatura

- Beck, U. (2001) *Družba tveganja – na poti v neko drugo moderno*. Krtina, Ljubljana.
- Gantar, P. in Kos, D. (1993) Če bo vodnjak, bo tudi bombal! O segmentih ruralne ideologije v Ljubljani, v: Bogovič, A. (ur.) *Vesela znanost. O hišah, o mestih, o podeželjih*, str. 97–122. Ljubljana, KUD France Prešeren.
- Halfacree, K. (1997) Contrasting roles for the postproductivist countryside, v: Clocke, P. in Little, J. (ur.) *Contested Countryside Cultures*, str. 67–91, London, New York, Routledge.
- Hall, P. in Pfeiffer, U. (2002) *Urban Future 21: A Global Agenda for Twenty-First Century Cities*. New York, Spon Press.
- Inglehart, R. (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Jeraj, J. (1933) *Naša vas*. Ljubljana, Slovenska šolska matica.
- Thomas, K. (1983) *Man and the Natural World*. Oxford, Oxford University Press.
- Mumford, L. (1988) *Grad u historiji*. Zagreb, Naprijed.
- Offe, C. (1987) The Utopia of Zero-Option: Modernity and Modernization as Normative Political Criteria. *Praxis International*, 7(1), str. 1–24.
- Plut, D. (2007) *Ljubljana in izzivi sonaravnega razvoja*. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Rotar, B. (1981) *Pomeni prostora – ideologije v urbanizmu in arhitekturi*. Ljubljana, Delavska enotnost.